

Особливості добору перспективних гібридів роду *Syringa* L.

В. К. Горб

Національний ботанічний сад імені М. М. Гришка НАН України, вул. Тімірязєвська, 1, м. Київ, Україна, 01014,
e-mail: nbg@nbg.kiev.ua

Мета. З'ясувати причини потрапляння на державне сортовипробування гібридів бузку, які не є високодекоративними, що призводить іноді до поповнення його світової колекції неперспективними сортами й сортами-двійниками, та акцентувати увагу на розв'язанні цієї проблеми. **Методи.** Аналітичний. **Результати.** Встановлено, яким чином потрапляють на сортовипробування неоригінальні гібриди, які з ряду причин можуть набути статус сорту. **Висновки.** Щоб запобігти набуттю деякими малодекоративними гібридами бузку статусу сорту, треба і селекціонеру, і працівникам сортодільниць використовувати для визначення справжньої цінності нового гібриду відомі презентабельні колекції ідентифікованих сортів цієї культури. В Україні такою є колекція Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України, де на площі 2,35 га зростає понад 130 сортів та 21 вид роду *Syringa* L. При цьому бажано орієнтуватися не лише на той контрольний сорт, який селекціонер підібрав для свого гібрида, а й, за можливості, на всі сорти, близькі йому за декоративністю, які є в колекції. Проблема полягає в тому, що автор гібрида, іноді через необізнаність чи з іншої причини, добирає для свого гібрида контрольний сорт, не найдекоративніший серед ряду подібних, порівняно з яким кандидат на набуття статусу сорту під час оцінювання матиме привабливіший вигляд. У такому разі селекціонеру необхідно замінити контрольний сорт, що дасть змогу реально оцінити декоративність переданого гібрида.

Ключові слова: бузок, сортовипробування, декоративність.

Вступ

Світова колекція сортів роду *Syringa* L. нараховує близько 2 тис. найменувань. Згідно зі встановленими в Україні вимогами, будь-який сорт повинен мати властиві лише йому чіткі оригінальні морфометричні ознаки, за якими науковець-дендролог або аматор, маючи надійні визначники, зможе його ідентифікувати. Насправді ж, як свідчить вивчення сортового складу багатьох презентабельних зарубіжних і вітчизняних колекцій, є ряд сортів роду *Syringa* L., особливо тих, які виведені протягом останніх десятиліть, що за декоративністю мало відрізняються від давно відомих або навіть поступаються їм. Насамперед це стосується таких їхніх основних ознак, як розмір, склад і форма квітки та суцвіття. З багатьма схожими ознаками таких сортів можна було б погодитись, якби останні чітко відрізнялись якоюсь іншою, надзвичайно важливою особливістю, наприклад, низькорослою кулястою або пірамідальною, конусоподібною, плакучою, подушкоподібною чи сланкою формою крони; досить раннім чи, навпаки, досить пізнім квітуттям; особливою витривалістю до критичних показників деяких кліматичних і метеорологічних чинників та ін. Доречно зауважити, що пошуки в дикій природі чи виведення в культурі згаданих форм є нині одним з основних завдань як вітчизняних, так і зарубіжних селекціонерів

рів бузку. В США вже виведено один низькорослий сорт *Syringa vulgaris* 'Prerie petit' ('Малюк прерій') заввишки лише 1,0–1,5 м. Його квітки не вирізняються особливою декоративністю, але саме завдяки низькорослості він набув статус сорту. В подальшому, використовуючи методи гібридизації чи мутагенезу, селекціонери, очевидно, зможуть отримати від 'Prerie petit' низькорослий сорт з високодекоративними квітками.

Мета досліджень – з'ясувати причини потрапляння на державне сортовипробування не найдекоративніших гібридів бузку, що призводить іноді до поповнення їхньої світової колекції неперспективними сортами й сортами-двійниками, та акцентувати увагу на розв'язанні цієї проблеми.

Матеріали та методика досліджень

Вивчали проблему протягом 2005–2015 рр. Як матеріал використали більше сотні нових сортів бузку, які за останніх 10 років поповнили світову колекцію цієї культури. Використовували аналітичний метод дослідження.

Результати досліджень

Для розв'язання згаданої проблеми передусім треба було визначити причини, які її зумовлюють. Їх виявилось кілька. Перша – чисто суб'єктивна. Полягає вона в тому, що іноді селекціонер, через намагання якнайшвидше надати своєму гібридові статус сорту, не звертає увагу на якусь його ваду. Іншу

причину можна вважати об'єктивною. Так, попри намагання автора передати на сорто-випробування свої найоригінальніші та найдекоративніші, з його погляду, гібриди, він не завжди може впоратися з цим, оскільки не має ні власної численної колекції сортів, ні доступу до багатих сортовим складом колекцій, де можна було б методом порівняння визначити реальну цінність свого кандидата в сорти. Отже, селекціонер змушений в такому разі керуватися лише власною інтуїцією, або ж, у кращому разі, тими знаннями про декоративність сортів, які зберігає його пам'ять. Звичайно ж, покладатись як на перше, так і на друге не варто. Саме тому необхідно використовувати для згаданої мети найповніші, найпрезентабельніші колекції, які є в конкретній кліматичній зоні. На жаль, в Україні є лише одна така колекція в Національному ботанічному саду імені М. М. Гришка (НБС) Національної академії наук України, де на площі 2,35 га зростає понад 130 ідентифікованих кращих сортів зарубіжної й вітчизняної селекції. Цю колекцію з успіхом можуть використовувати професійні селекціонери та аматори, а також члени комісії, які оцінюють на сортодільниці декоративність переданого їм гібрида чи сорту. Вважаємо, що фахівці цієї установи повинні орієнтуватися не лише на той контрольний сорт, який селекціонер дібрав для свого гібрида, а, якщо змога, й на всі сорти, близькоспоріднені йому за декоративністю, які є в численній колекції. Проблема в тому, що автор гібрида, іноді через необізнаність чи навмисне, добирає для свого гібрида контрольний сорт, не найдекоративніший серед ряду подібних, порівняно з яким кандидат на набуття статусу сорту під час оцінювання матиме привабливіший вигляд. У такому разі бажано порекомендувати селекціонерові змінити контрольний сорт, що дасть змогу реально оцінити декоративність переданого гібрида.

Варто вказати ще на одну причину поповнення світової колекції сортів роду *Syringa* недосить оригінальними сортами. Стосується це насамперед деяких країн Європи, наприклад, Данії, де гібриду надають статус сорту за спрощеною схемою. Селекціонер готує відповідні документи на свій гібрид чи сорт і подає до комісії на затвердження, попередньо внісши близько 12 тис. доларів у фонд держави. Якщо все оформлено правильно, гібриду нададуть статус сорту, а селекціонеру видадуть свідоцтво про авторство. Якщо цей сорт потім виявиться оригінальним і декоративним за всіма морфоло-

тричними ознаками та витривалим до ґрунтових і кліматичних умов регіону, його автор з часом отримає значний прибуток від реалізації його рослин, відшкодувавши цим усі попередні витрати. У разі ж відсутності попиту на цей сорт селекціонер змушений буде задовольнитися лише свідоцтвом про авторство, а сам сорт може поповнити групу малодекоративних сортів.

Варто зазначити, що всі сорти німецької селекції вирізняються оригінальністю й декоративністю. Зумовлено це досить вимогливою й недешевою процедурою сортовипробування. Зареєструвати сорт в Німеччині коштує авторові 6 тис. євро. Потім для його підтримання потрібно щорічно сплачувати по 800 євро. Напевно, це одна з вагомих перешкод, яка запобігає проникненню до світової колекції бузку недосить декоративних кандидатів на набуття статусу сорту. Проте, в Німеччині для «бузкового» бізнесу є й менш витратний спосіб, коли навіть найдекоративніший гібрид не реєструють, а лише створюють його «торгову марку-назву», що коштує значно дешевше – близько 800 євро. Такий статус, найімовірніше, є тестом для визначення потенційної популярності кандидата в сорти: якщо він матиме попит, тоді автор буде заінтересований зареєструвати його, оскільки раніше чи пізніше хтось інший зможе це зробити й стане автором цього сорту з усіма матеріальними правами на нього.

Для найраціональнішого використання сортів колекційно-експозиційного саду бузку (сирінгарію) НБС як для згаданої, так і для інших потреб наведемо деякі дані про нього.

Він був створений у 1948 р. Спочатку його площа не перевищувала 1,5 га, нині він займає 2,35 га. Ґрунти ділянки, як для бузків, є досить родючими – сірі лісові та дерново-підзолисті, слабокислі (рН 6,0–6,2). Перша партія сортів *Syringa vulgaris* (34 найменування) була закуплена в Німеччині в 1947 р. До її складу входили кращі сорти французької та німецької селекції [1]. З роками колекцію продовжували поповнювати сортами як зарубіжної, так і української селекції. Особливо плідними в цьому сенсі стали 2008–2016 рр., коли вона була збагачена 50 кращими американськими та білоруськими сортами.

Сад бузку створювали для надання дендрарію НБС особливого шарму, який приваблював би відвідувачів до ботанічного саду, допомагав би їм глибше пізнавати розмаїтий світ рослин, особливо таких високодекоративних, як бузок. Останньому відводилась також популяризаційна, пропагандистська та естетична функції. З роками ця

колекція стала базою для селекції бузку та вивчення реакції його рослин на несприятливі показники біотичних і абіотичних чинників [2, 3].

Протягом усього періоду існування сирінгарію працівники НБС не намагалися поповнювати його будь-якими сортами. Перемагало зусилля гармонійно й пропорційно представляти кращі з них за такими ознаками, як:

а) забарвлення пелюсток квітки: від ясно-білого до темно-червоного, темно-бордового і темно-фіолетового;

б) махровість квіток: від немахрових до густомахрових, тобто від чотирьохпелюсткових до 50–85-пелюсткових ('Леся Українка');

в) строки квітання: від ранньоквітучих ('Necker' – II–III декади квітня) до пізньоквітучих ('Леся Українка' – II–III декади травня);

г) висота дорослих рослин: від 1,0–1,5 ('Prairie petit') до 5–6 м ('Marechal Foch', 'Богдан Хмельницький').

Колекція НБС перебуває в стадії перманентного поповнення, але лише з погляду доцільності введення кожного нового сорту. Він може зайняти лише вільну нішу або ж збагатити наявну, якщо урізноманітнить її своєю оригінальністю.

Використовуючи будь-яку колекцію ідентифікованих сортів для попередньої оцінки декоративності нового гібрида, його автору необхідно порівнювати також агрофон колекційної ділянки з агрофоном тієї, де був виведений гібрид. Це зумовлене тим, що декоративність рослин бузку дуже великою мірою залежить від родючості й вологості ґрунту. Про це свідчить факт цілковитої втрати махровості квіток будь-якого сорту, насамперед бузку звичайного у разі його потрапляння в надто несприятливі ґрунтові умови. Цю особливість з успіхом використовують селекціонери бузку, якщо не вдається провести схрещування сортів через густу махровість їхніх квіток. Для цього рослини батьківської пари пересаджують у штучно створений або природний малородючий ґрунт, і через рік-два вони почнуть формувати немахрові чи напівмахрові квітки з повноцінними пиляками й такою ж приймочкою, доступною для опилання. Оскільки така процедура зовсім не впливає на генотип згаданих рослин, то після закінчення селекційних робіт їх повертають на родючий ґрунт, де вони вже через кілька років знову сформують властиві їм махрові квітки.

Отже, попередню достовірну оцінку декоративності свого гібрида селекціонер зможе

отримати лише тоді, коли агрофони колекційної ділянки й ділянки, де був виведений гібрид, будуть більш-менш подібними. Проте може статися так, що агрофон колекційного саду бузку своєю родючістю значно переважає агрофон тієї ділянки, де був виведений гібрид. У такому разі апіорі можна стверджувати, що за кращих ґрунтових умов сортодільниці цей гібрид виявиться декоративнішим, ніж він був у момент добору на селекційній ділянці або під час порівняння його із сортами згаданого колекційно-експозиційного саду. Якщо ж з агрофоном цих ділянок буде все навпаки, тоді автору гібриду варто очікувати на якесь зменшення декоративності свого кандидата на набуття статусу сорту. Однак, це не завжди може завадити наданню останньому вищого статусу, адже Україна має широкий спектр ґрунтів за родючістю.

На особливий підхід щодо оцінки та введення до українських колекцій бузку заслуговують гібриди чи сорти, виведені в середньоазіатських країнах (Казахстані, Узбекистані та ін.), де кліматичні умови, насамперед для бузку звичайного, є менш сприятливими: брак ґрунтової й повітряної вологи, малородючі ґрунти, висока сонячна радіація. Тому ці гібриди за декоративністю можуть трохи поступатись західноєвропейським, американським і українським, але вигідно відрізнитись від них невибагливістю до умов місцезростання. Отже, у процесі сортовипробування їх на наших сортодільницях маємо враховувати їхні цінні біологічні властивості, адже вони зможуть потім успішно конкурувати з багатьма іншими, навіть досить декоративними та оригінальними сортами в посушливих регіонах нашої країни.

Висновки

Для запобігання потраплянню малодекоративних сортів бузку до їхньої світової колекції селекціонеру, зі свого боку, а фахівцеві сортодільниці – зі свого, бажано ознайомитися із сортовим складом презентабельних колекцій, які є в їхньому регіоні. Під час добору селекціонером контрольного сорту для свого гібрида доречною була б присутність кваліфікованого працівника сортодільниці, який допоможе підібрати той сорт, який буде найбільш конкурентним для претендента в сорти. За однакового декоративного потенціалу сорту й гібрида варто надати перевагу гібридові лише в тому разі, якщо він матиме низькорослу кулясту, пірамідальну, повислу, конічну, подушко-

подібну чи сланку форму крони, буде витривалішим до негативних показників деяких кліматичних чи метеорологічних чинників цього регіону, квітватиме дуже рано або ж, навпаки, – досить пізно.

Використана література

1. Рубцов Л. И. Сад сирени / Л. И. Рубцов, В. Г. Жоголева, Н. А. Ляпунова. – К. : Изд-во АН УССР, 1961. – 74 с.
2. Горб В. К. Сирени в Украине / В. К. Горб. – К. : Наук. думка, 1989. – 158 с.
3. Горб В. К. К вопросу о генетической идентичности видового состава дендрологических коллекций ботанических садов / В. К. Горб // Проблемы современной дендрологии : матер. Междунар. науч. конф., посвящ. 100- летию со дня рождения чл.-кор. АН СССР П. И. Лапина (г. Москва, 30

июня – 2 июля 2009 г.). – М. : Товар-во науч. изданий КМК, 2013. – С. 84–87.

References

1. Rubtsov, L. I., Zhogoleva, N. A., & Lyapunova, N. A. (1961). *Sad sireni* [Lilac Garden]. Kiev: Izdatel'stvo AN USSR. [in Russian]
2. Gorb, V. K. (1989). *Sireni v Ukraine* [Lilacs in Ukraine]. Kiev: Naukova dumka. [in Russian]
3. Gorb, V. K. (2009). On the genetic identity of the species composition of dendrological collections in botanical gardens. In *Problemy sovremennoy dendrologii: materialy Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, posvyashchennoy 100-letiyu so dnya rozhdeniya chl.-kor. AN SSSR P. I. Lapina* [Current state of Modern Dendrology: Proc. Int. Conf., dedicated to the 100th anniversary of the birth of P. I. Lapin, associate member of the Academy of Sciences of the USSR] (pp. 84–87). June 30 – July 2, 2009, Moscow, Russia. [in Russian]

УДК 582.916.16-048.58

Горб В. К. Особенности отбора перспективных гибридов рода *Syringa* L. // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. – 2017. – Т. 13, № 1. – С. 71–74. <http://dx.doi.org/10.21498/2518-1017.13.1.2017.97315>

Национальный ботанический сад имени Н. Н. Гришко НАН Украины, ул. Тимирязевская, 1, г. Киев, 01014, Украина, e-mail: nbg@nbg.kiev.ua

Цель. Определить причины попадания на государственное сортоиспытание не наиболее декоративных гибридов сирени, что приводит иногда к пополнению ее мировой коллекции неперспективными сортами или сортами-двойниками, и акцентировать внимание на решении этой проблемы. **Методы.** Аналитический. **Результаты.** Установлено, каким образом попадают на сортоиспытание неоригинальные гибриды, которые в результате ряда причин могут получить статус сорта. **Выводы.** Чтобы предотвратить приобретение некоторыми малодекоративными гибридами сирени статуса сорта, нужно и селекционеру, и работнику сортоучастка использовать для определения действительной ценности нового гибрида известные презентательные коллекции идентифицированных сортов этой культуры. В Украине таковой является коллекция Национального ботанического сада имени М. М. Гришко

НАН Украины, где на площади 2,35 га произрастает более 130 сортов и 21 вид рода Сирень. При этом желательно ориентироваться не только на тот контрольный сорт, который селекционер подобрал для своего гибрида, но и, по возможности, на все сорта близкие ему по декоративности, которые имеются в коллекции. Проблема состоит в том, что автор гибрида, иногда по неосведомленности или по иной причине, подбирает для своего гибрида контрольный сорт, не самый декоративный среди ряда ему подобных, по сравнению с которым кандидат на получение статуса сорта во время оценивания будет иметь более привлекательный вид. В таком случае селекционеру нужно поменять контрольный сорт, что даст возможность реально оценить декоративность переданного гибрида.

Ключевые слова: сирень, сортоиспытание, декоративность.

UDC 582.916.16-048.58

Gorb, V. K. (2017). Specific features of selection of promising hybrids of the genus *Syringa* L. *Plant Varieties Studying and Protection*, 13(1), 71–74. <http://dx.doi.org/10.21498/2518-1017.13.1.2017.97315>

M. M. Hryshko National Botanical Garden, National Academy of Sciences of Ukraine, 1 Timiriazivska Str., Kyiv, 01014, Ukraine, e-mail: nbg@nbg.kiev.ua

Purpose. To establish the reasons of submitting not highly decorative lilac hybrids to state variety testing so that unpromising varieties and look-alikes can be sometimes included in the world collection, and focus on solving this situation. **Methods.** Analytical approach. **Results.** It was established why and how unoriginal hybrids were submitted to state variety testing that for several reasons can allow them to obtain the status of variety. **Conclusions.** In order to prevent obtaining the status of variety by some low decorative lilac hybrids, it is necessary that both a breeder and testing stations employer should use known presentable collections of identified varieties for evaluation of real value of a new hybrid. In Ukraine, there is such a collection at N. N. Gryshko National Botanical Garden of the

National Academy of Sciences of Ukraine where more than 130 varieties and 21 species of the genus *Syringa* occupies the area of 2.35 ha. It is desirable to compare not only with the check variety that the breeder selected for his hybrid among such, but, if it is possible, with all varieties in the collection close to it by decorative effect. The problem is that the author of a hybrid, sometimes ignorantly or for some other reason, selects a check variety for his hybrid that is not the most decorative one among such, against which a candidate for variety status will be more attractive during its evaluation. In such a case, the breeder should change a check variety that permits to estimate really the decorative effect of a submitted hybrid.

Keywords: lilacs, variety testing, decorative effect.

Надійшла 20.09.2016

Погоджено до друку 14.12.2016